

TANULMÁNYOK

P. SZABÓ SÁNDOR

A MUHI CSATA ÉS A TATÁRJÁRÁS KÖZÉPKORI KÍNAI NYELVŰ FORRÁSOK FÉNYÉBEN

Az 1241–42-ben lezajlott magyarországi tatárjárással és sorsdöntő ütközetével, a muhi csatával (1241. április) kapcsolatban maradtak fenn tudományos szempontból rendkívül értékes középkori kínai nyelvű források a *Yuanshi* 元史 (*A Yuan-dinasztia története*) című történeti munkában. Ezen források elsősorban két okból bírnak különös jelentőséggel. Egyrészt számos olyan adatot, információt tartalmaznak, amelyek *más forrásban nem lelhetők fel*. Másrészt, bár kínai nyelven őrződtek meg az utókor számára, valójában a tatárok, azaz a mongol hódítók elbeszéléseit, visszaemlékezéseit tartalmazzák, tehát éppen *a tatárok szemszögéből* mutatják be a magyarországi hadjárat történetét.¹

A magyarországi tatárjárásról a *Yuanshi* című történeti munka *két életrajzában* történik említés, különböző terjedelemben és mélységben, eltérő, ugyanakkor összhangban lévő tartalommal. A két életrajzban nem csupán az a közös, hogy magyar vonatkozású részleteket tartalmaz, hanem az is, hogy mindkettő ugyanazon személyről szól: a híres-hírhedt mongol hadvezér, Szübeetej (Subutai 速不台 / Xuebutai 雪不台) életútját, illetve katonai pályáját mutatja be. Abból a tényből, hogy a magyarországi hódításról Szübeetej két életrajzában keretében értekezik a *Yuanshi*, ugyanaz tűnik ki, mint ami a szövegekben explicit módon is megjelenik: *a mongolok a magyarországi hadjáratban elért sikereket elsősorban Szübeetejnek tulajdonították*.

Miközben a magyarországi tatárjárással kapcsolatban világszerte folytak és folynak új és új tudományos eredményeket hozó kutatások, és a témának jelentős hazai és nemzetközi szakirodalma van, aközben ezekkel a kutatásokkal a sinológiai szakma nem tartott lépést. Mind a hazai, mind a nemzetközi sinológia ez idáig meglehetősen kevés figyelmet fordított a *Yuanshi* azon részleteinek tanulmányozására, amelyek a magyarországi tatárjárás kutatásának forrásaiul szolgálnak. Ez pedig természetesen azt eredményezi, hogy azok a szakemberek, akik a sinológia tudományterületén nem mozognak otthonosan, csak korlátozott mértékben tudják felhasználni munkájukhoz a *Yuanshi*-ben található releváns forrásokat.

¹ A tanulmányt megalapozó kutatás során jelentős segítséget, támogatást kaptam Padányi Józseftől és Négyesi Lajostól, akik időről-időre megosztották velem csatátérkutatással kapcsolatos ismereteiket és tapasztalataikat, és ezzel nem csak orientálták, de nagymértékben *inspirálták* is a munkámat. Munkámhoz komoly segítséget kaptam továbbá Tomka Gábortól és Pető Zsuzsa Esztertől, akik nagy szerepet játszottak abban, hogy ez a sok éve folyó kutatás a jelenlegi fázisba ért. Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akiket említettem, továbbá Bagi Juditnak, Bédi Sándornak és Jónás Zsoltnak. Ezt a tanulmányt feleségemnek, Szövérfi Emőkének ajánlom, aki nélkül ez az írás nem jöhetett volna létre.

A magyar sinológia régi és nagy adóssága volt például, hogy a *Yuanshi* részét képező két Szübeetej életrajznak eddig nem létezett az eredeti középkori kínai szöveg alapján készült teljes terjedelmű magyar nyelvű fordítása. Jelen tanulmány egyik célja ezt az adósságot törleszteni. A *Yuanshi* egyik Szübeetej életrajzának („Subutai.” In: *Yuanshi*. Juan 121., Liezhuan 8.) azon részletéről, amely a magyarországi mongol invázióról szól, Kara György, a magyar orientalisztika egyik nagymestere filológiai igényű, pontos magyar fordítást készített, ugyanakkor fordítása csak a szöveg említett részére korlátozódik, a teljes szöveget nem adja közre magyarul.² Ligeti Lajos fordítása szintén ugyanezre a rövid részletre terjed ki.³ A *Yuanshiben* fennmaradt másik Szübeetej életrajznak („Xuebutai.” In: *Yuanshi*. Juan 122., Liezhuan 9.) ez idáig még részleges magyar fordítása sem létezett. A szöveg – amely szintén tartalmaz magyar vonatkozású részletet – mindeddig jellemzően teljesen kívül esett a magyarországi tatárjárással foglalkozó szakemberek látóköri: még a témával kapcsolatos legmeghatározóbb kutatások felhasznált forrásai között sem található meg.

E tanulmány fontos célkitűzései közé tartozik az is, hogy a két kínai nyelvű középkori forrás – különösen a magyarországi eseményekkel összefüggő részek – vizsgálata révén olyan konklúziókat vezessen le, amelyek gazdagítják a muhi csatával és a magyarországi tatárjárással kapcsolatos ismereteinket, illetve kiindulási alapot adnak a témakör kutatói számára (legyen szó történészekről, régészekről, a hadtudomány kutatóiról, orientalistákról vagy más szakemberekről) további kutatásokhoz. Ezzel összefüggésben szükséges rávilágítani, hogy a két forrás magyar vonatkozású részleteiben több olyan kulcsfontosságú földrajzi név található, köztük a muhi csata helyszínét megjelölő földrajzi név is, amelynek kínai nyelvű átírása máig megfejtetlen. Ezen földrajzi nevek átírásainak megfejtésére a tanulmányban kiemelt figyelmet fordítok.

A Yuanshi című történeti munka

A *Yuanshi* a Kínát is meghódító mongolok által 1271-ben alapított és Kína felett 1368-ig uralkodó Yuan-dinasztia történetét és létrejöttének előzményeit összefoglaló történeti munka. A művet a Ming-dinasztia alapító császárának parancsára 1369 és 1370 között állította össze tudósok egy csoportja Song Lian, Wang Hui és Li Shanzhang vezetésével, a Yuan-dinasztia történeti forrásaira támaszkodva.⁴

A mongolok az 1200-as évek első felében már komoly figyelmet fordítottak történelmük dokumentálására, és tudjuk, hogy legkésőbb az 1260-as évektől – tehát még a Yuan-dinasztia megalapítását megelőzően és hozzávetőleg mindössze két évtizeddel a muhi csata után – már intézményi keretek között foglalkoztak ezzel a feladattal. Az 1260-as években kínai intézményi modellek átvételével és kínai tudósok bevonásával szervezték meg a történelem dokumentálásának intézményi rendszerét. Legkésőbb ettől az időszaktól kezdve a történetírás nyelveként a mongol és a kínai nyelvet egyaránt használták a Mongol Birodalomban.⁵

² Kara 1981. 83–84. o. (Kara György fordítása tévesen jelöli meg a lefordított szövegrészletet tartalmazó tekercs számát: a 121. tekercs helyett a 120. tekercsre hivatkozik.)

³ Ligeti 1979. 78. o.

⁴ Chen 1999. 34–36., 40. o.; Wilkinson 2000. 505., 737., 862., 871–872. o.; Mittag 2012. 27. o.; Na 2012. 7. o.

⁵ Chan 1981. 58–67. o.; Shi 2008. 9–14. o.; Na 2012. 7. o.; Li 2016. 28–34., 53. o.

Ekkor már a mongolok maguk is rendelkeztek írással. Az 1200-as évek elején – tehát Dzsingisz kán korában – a mongolok az ujjur írásból átvett jeleket kezdték alkalmazni saját nyelvük lejegyzésére. Később Kubiláj kán parancsára Phags-pa láma – a birodalom egyik legjelentősebb tudósa – új írásmódot dolgozott ki a mongol nyelv számára. Ezt az írásmódot, amelyet „Phags-pa írásnak” is neveznek, Kubiláj kán 1269-ben a mongol nyelv hivatalos írásává tette.⁶

Mindebből fakadóan a mongolok nagymennyiségű írásos történeti anyagot hagytak a *Yuanshi* alkotóira, akik végül 210 tekercsben, kínai nyelven foglalták össze a Yuan-dinasztia történetét és előtörténetét.⁷

Szübeetej – a magyarországi tatárjárás legfőbb stratégája

Szübeetej (1175/76–1248) – vagy, ahogy gyakorta emlegették, Szübeetej-baatur (Szübeetej, a hős/bátor) – a Mongol Birodalom alapjait lerakó Dzsingisz kán és utódai egyik legjelentősebb hadvezére és egyik legmeghatározóbb katonai stratégája volt. Kiemelkedően fontos szerepe volt a mongolok által irányított haderő katonai sikereiben, a mongol uralom alatt álló területek rendkívül nagymértékű és dinamikus expanziójában, tehát abban, hogy a mongolok a XIII. században létrehozták a világtörténelem egyik legnagyobb kiterjedésű birodalmát. Szübeetej már nagyon fiatalon jelentős harci érdemeket szerzett, fokozatosan küzdötte fel magát a katonai hierarchiában, és élete során számos fontos hadműveletet vezetett az eurázsiai kontinens különböző részein. Egyike volt azoknak a mongol hadvezéreknek, akiket Dzsingisz kán a legtöbbször becsült. A mongol forrásokból kitűnik, hogy Szübeetejt három másik legendás mongol hadvezérrel együtt Dzsingisz „négy kutyájaként” emlegették.⁸

A *Yuanshi*ben fennmaradt kínai nyelvű mongol forrásokból egyértelműen az tűnik ki, hogy a mongol oldalon a magyarországi invázió – és ezen belül a muhi csata – legfőbb stratégája és legmeghatározóbb katonai vezetője Szübeetej volt. *Rogierius mester Siralmas Éneke* szintén azt állítja, teljes összhangban a kínai nyelvű forrásokkal, hogy Batu alatt „a leghatalmasabb vezért Bohetornak hívták”.⁹ A Rogerius-féle „Bohetor” név nyilvánvalóan a Szübeetej-baatur elnevezés rövidülése. Mindebből következően a magyarországi tatárjárás folyamatainak, eseményeinek, történeti kontextusának alaposabb megismeréséhez elengedhetetlenül szükséges teljes terjedelemben ismernünk és tanulmányoznunk Szübeetej azon két életrajzát, amely a *Yuanshi* című műben megőrződött.

Az alábbiakban az eredeti középkori kínai szöveg alapján készült magyar fordításban, teljes terjedelemben közlöm a *Yuanshi* című történeti munkában fennmaradt két Szübeetej életrajzot.

⁶ Cai 2004. 103–105. o.; Shi 2008. 9. o.; Na 2012. 7. o.; May 2017. 108–110. o.

⁷ Chen 1999. 34–35. o.

⁸ Buell 1993. 13–26. o.; Onon 2001. 100., 175., 190–191., 201., 221., 253., 263., 282., 285–286. o.; Gabriel 2004. xi–xii., 1–23. o.

⁹ Rogerius mester Siralmas Éneke. Lásd: Horváth 1981. 122. o.

A Yuanshi 121. tekercsében található Szübeetej életrajz

(„Subutai.” In: Yuanshi. Juan 121., Liezhuan 8.):¹⁰

Szübeetej (速不台 *Subutai*)

Szübeetej a mongol *wulianghe* [urjankhaj] emberek közül való volt. Ősei a *Wonan*-folyónál [Onon-folyónál] vadásztak, amikor *Dunbinai* Császári Őfelségével [Dzsingisz kán ükapja] összetalálkoztak, ezért egymással kötött szövetségük *Taizu* uralkodó [Dzsingisz kán] idejére már öt nemzedékre nyúlt vissza. *Nielibi* nemzete *Beihudut*, róla mindenki úgy vélekedett, hogy ő egy „*zhelima*”. A „*zhelima*” a *hanok* úgy mondják, hogy „stratégiai gondolkodással rendelkező ember”. Leszármazottainak harmadik generációjába tartozó unokája, *Hechiwen* [Hechiwen tehát *Nielibi* dédunokája] nemzete *Habant*. *Habannak* két fia volt, az idősebbet *Huluhunnak* hívták, a másodszülöttet pedig Szübeetejnek.

Mindketten bátrak, merészek voltak, és jól értettek a lovagláshoz és az ijáshoz. Amikor *Taizu* uralkodó [Dzsingisz kán] a *Banzhuni*-folyónál tartózkodott, történt, hogy *Haban* birkákat hajtott, hogy átadja az uralkodónak. Hirtelen tolvajok törtek rájuk, és *Habant* foglyul ejtették. *Huluhun* és Szübeetej a nyomukba eredt, és utólérte őket, majd nekilátott lándzsával ledöfni¹¹ a haramiákat. Az emberek és a lovaik mind hullottak a földre, akik a tolvajbandából megmaradtak, azok megfutamodtak. Így az apjukat megmentették a veszedelemből, a birkák pedig eljutottak az uralkodóhoz.

Amikor *Huluhun* századosként szolgálta az uralkodót, és a *najman* [najman] törzs vezére ellen vívott háborúban vett részt a Nagy Faltól délre, *Huluhun* kilötte őt [a najman törzs vezérét], az általa vezetett sokaság pedig egészen a *Kuochitan*-hegyig menekült, ahol azután szerteszét szaladt.

Amikor Szübeetej szövetségi kezesként¹² szolgálta az uralkodót, és századosi rangot viselt, a *renshen* évben a *jin*beli [Jin] a dzsücsik alapította *Jin*-dinasztiát és az általuk uralt területet jelöli] *Huanzhou* elleni támadás során elsőként jutott át a falon, és bevette az erődítményt. Az uralkodó úgy rendelkezett, hogy adassék számára egy szekérnyi arany és selyem.

A *mieliji* [merkit] törzs erős volt, hatalmas, és nem akart behódolni. A *bingzi* évben az uralkodó gyűlést tartott a hadvezérekkel a *Tuwula*-folyónál [a Tola-folyónál vagy más néven Túl-folyónál] lévő Fekete-erdőben, és azt kérdezte: „Ki tudna számomra hadjáratot indítani a *mielijik* [merkit] ellen?” Szübeetej kérte, hogy ő vonulhasson hadba ellenük. Az uralkodó méltató szavakkal illette, és megadta számára az engedélyt.

¹⁰ A fordítás alapjául a *Wuying Dian ershi shi* 武英殿二十四史 részét képező *Yuanshi* 元史 szövegváltozat alábbi részlete szolgált: Subutai” 速不台. In: *Yuanshi* 元史. Juan 121. 卷一百二十一, Liezhuan 8. 列傳第八.

¹¹ Emendáció: 刺 = 刺. A kínai szövegben ezen a ponton nagy valószínűséggel szövegromlás történt. A „vágni” jelentésű 刺 *la* írásjegy helyett eredetileg minden bizonnyal a tőle alig eltérő struktúrájú „ledöfni”, „leszúrni” jelentésű 刺 *ci* írásjegy állt. A szöveghiba nyilvánvalóan az írásjegyek morfológiai hasonlóságából fakad. Mindezt alátámasztja, hogy a szöveg az alkalmazott fegyvert explicit módon „lándzsaként” (槍 *qiang*) azonosítja.

¹² A szövetség garanciájaként a szövetséges rendelkezésére bocsátott „kezes”, „tűsz”.

Ezt követően kiválasztotta alvezérének *Alichut*, és a vezénylete alatt előreküldött száz embert előrsnek, hogy kikémlelje az ellenség gyengeségeit és erősségeit. Szübeetej a nyomában járva haladt előre. Szübeetej (korábban) meghagyta *Alichunak*: „Vigyél magaddal kisgyermeket is, és ha éjszakára letáborozol, továbbinduláskor hagyj el belőlük, azt a látszatot keltve, hogy a családjaitokkal együtt szökésben vagytok.” A *mielijik* [merkitek] látván ezt, valóban azt hitték róluk, hogy szökevények. Ezért nem tettek semmilyen előkészületet.

A *jimao* évben a főserég elérkezett a *Chan*-folyóhoz, és összehatalmalkozott a *mielijikkel* [a merkitekkel], akiknek egyetlen csatában két hadvezérének ejtették foglyul, és teljes mértékben megadásra kényszerítették a népet. A törzs vezére, *Huodu* a *qinchakhoz*¹³ [a kipcakokhoz – a kipcak megnevezés valójában a kipcak-szári-kun törzsszövetséghez tartozó bármely népcsoportot jelölhette] menekült. Szübeetej üldözőbe vette őt, *Yyunél* megütöközt a *qinchakkal* [a kipcakokkal], és legyőzte őket.

A *renwu* évben az uralkodó hadjáratot indított a *Huihui* [a Hvárezmi] Birodalom ellen. Annak ura, *Mieli* [a *Mieli* feltehetően a sémi nyelvek „uralkodó” jelentésű malik/melik kifejezésének hangátírása] hátrahagyta birodalmát, és elmenekült. Parancsba adott Szübeetejnek és *Zhibienek* [Dzsebének], hogy eredjenek a nyomába. Amikor a *Huili*-folyóhoz [feltehetően a Hari-folyó, azaz a Hari Rüd] értek, *Zhibie* [Dzsebe] a harcban hátrányba került. Ekkor Szübeetej serege a folyó keleti partján állomásozott. Meghagyta embereinek, hogy (éjjel) mindegyikük három fáklyát gyűjtsen meg, hogy ezáltal nagyobbak tűnjön seregének létszáma. A (hvárezmi) király még az éjszaka folyamán megfutamodott.

Ezt követően (Szübeetej) parancsba kapta, hogy tízezer katona élén üldözze tovább a *Buhan*-folyótól, *Bilihan* falaitól. Eközben mindvégig olyan helyeken haladtak keresztül, ahol nem volt víz. Miután átkeltek a folyón [feltételezhetően a „*Buhan*-folyón”], előreküldött egy ezer főből álló könnyűlovasságot, mögöttük pedig a főserég éjjel és nappal erőltetett menetben haladt. Amikor már majdnem utolérték, *Mieli* beleugrott a tengerbe. Alig több mint egy hónap elteltével betegségben meghalt. Összeszedték mind az általa elhagyott kincseket, és beszolgáltatták az uralkodónak.

Az uralkodó ekkor azt mondta: „Szübeetej pajzzsal a feje alatt hál, véres csatákat vív, és családom szolgálatának szenteli erejét. Rendkívül nagyra becsülöm őt!” Majd megajándékozta őt hatalmas gyöngyökkel és ezüstkancsókcal.

A *guiwei* évben Szübeetej feliratot intézett az uralkodóhoz, melyben kérte, hogy megtámadhassa a *qinchakat* [a kipcakokat]. Engedélyt kapott rá. Ezt követően katonái élén megkerülte a *Kuandingjisi*-tengert [a Kaszpi-tengert], és hosszas forgolódást követően elérkezett a *Taihe*-hegységre [a Kaukázusba]. Sziklákat vágatott át, utakat nyitattott, és úgy bukkant elő, hogy nem számítottak rá. Amikor megérkezett, akkor a (kipcsakok) vezérei, *Yuliji* és *Tatahaer* éppen gyűlést tartottak a *Buzu*-folyónál. Rájuk eresztette katonáit, akik nagy hévvel rájuk zúdultak. A (kipcsakok) tömegei mind szerteszét szaladtak. Egy nyílvesző eltalálta *Yuliji* fiát, aki bemenekült az erdőbe. Egy szolgálja azonban megjelent, és elárulta őt, ezért sikerült foglyul ejteni. A maradék erők mind megadták magukat, így Szübeetej elfoglalta a területüket.

¹³ 欽察: *qincha*

Később, az *Aliji*-folyóhoz [az úgynevezett Kalka-menti csata helyszínének megjelölésére a szöveg az „*Aliji*-folyó” elnevezést használja] érkezvén, a *wolusi* [orosz] törzs fiatalabb és idősebb *Michisilao*jával [Msztjiszlavjával] találkozott szembe. Egyetlen csatával megadásra kényszerítette őket. Igazgatás alá vonta az *asu* törzset [az aszut törzset – az aszut, vagy egyes számban asz a kaukázusi alánok vagy oszétek, jászok neve¹⁴], majd távozott.

A *qinchaktól* [kipcsakoktól] eljött hozzá egy szolga, és elárulta az urát. Szübeetej szabadon engedte a szolgát, és a köznép tagjává tette. Miután visszatért az udvarba, beszámolt erről is. Az uralkodó ezt mondta neki: „Ha egy szolga nem hűséges az urához, akkor vajon máshoz hűséges lesz majd?” Ezt követően kivégeztette a szolgát.

Később feliratban kérte az uralkodótól, hogy a *mielijik* [merkitek], a *naimanok* [najmanok], a *qieliek* [a karaik – karai türkök/kara tatárok/fekete tatárok], a *hangjinek*, a *qinchak* [kipcsakok] és egyéb törzsek által kiállított ezredekéből egyesített hadsereget hozhasson létre. Az uralkodó jóváhagyta.

Igazgatás alá vonta a *yemilihuozhi* törzset, szerzett tőlük tízezer lovat, melyet beszállított az uralkodónak.

Az uralkodó hadjáratot akart indítani a *hexik* [a tangutok – a Tangut Birodalom és a tangut nép egyik elnevezése, szó szerinti jelentése: a Sárga Folyótól nyugatra lévő] ellen. Mivel Szübeetej éveken át otthonától távol tartózkodott, attól tartván, hogy a szülei már nagyon hiányolják, parancsot küldött számára, hogy térjen haza, és tegye tiszteletét náluk. Szübeetej feliratot intézett az uralkodóhoz, melyben kifejtette, hogy szeretne csatlakozni a nyugati hadjáratához. Az uralkodó ekkor megparancsolta neki, hogy keljen át a Nagy Sivatagon, és vonuljon csatába.

A *bingxu* évben győzelmet aratott a *sali weiwuk* [a sárga ujgurok – sárga ujgur/szari ujgur/szarig jugur/jugur], a *tegin*¹⁵ [a tegin], a *chiminek* és más törzsek, továbbá *Deshun*, *Zhenrong*, *Lan*, *Hui*, *Tao*, *He* és más körzetek felett. Közben ötezer kancára tett szert, mindet átadta az udvar számára.

A *dinghai* évben tudomást szerzett arról, hogy *Taizu* uralkodó [Dzsingisz kán] meghalt. Ekkor hazatért.

A *jichou* évben *Taizong*¹⁶ [Ögödej kán] került a trónra. Szübeetejnek feleségül adta *Tumiegan* hercegnőt. (Szübeetej) részt vett a *Tongguan* elleni támadásban, de a serege kedvezőtlen helyzetbe került. Az uralkodó őt hibáztatta ezért. *Ruizong* [Toluj – Ögödej testvére] ekkor az uralkodó palotájában tartózkodott, és ezt mondta neki: „A hadvezérek nem diadalmaskodnak vagy veszítenek örökké.” Kérte, adassék neki parancsba, hogy bizonyítson, és szerezzen érdemeket. Ezt követően az uralkodó megparancsolta (Szübeetejnek), hogy katonái élén csatlakozzon *Ruizong*hoz [Tolujhoz], aki arra készült, hogy kormányzás alá vonja a Sárga Folyótól délre eső területeket. Útjuk során keresztülhaladtak *Niutouguan*on [szó szerint: „a Marhafej-átjárón”], és szembekerültek a *jinek*

¹⁴ *Ligeti* 1962. 184. o.

¹⁵ Emendáció: 勒 = 勤. A kínai nyelvű eredeti szövegben a *tele* 特勒 minden bizonnyal a „tegin” jelentésű *tegin* 特勤 szó elírása. A szövegromlás feltételezhető oka az írásjegyek morfológiai hasonlósága. Mindezt alátámasztja az a tény is, hogy a *Yuanshi*ben található másik Szübeetej életrajzban („Xuebutai.” In: *Yuanshi*. Juan 122., *Liezhu*an 9.) szinte teljes mértékben egyező kontextusban a *tegin* 特勤 írásjegyeket olvashatjuk.

¹⁶ Emendáció: 祖 = 宗. Az eredeti kínai nyelvű szövegben ezen a helyen egyértelműen szövegromlás történt. A *zu* 祖 írásjegy helyesen: *zong* 宗.

hadvezérével, *Hedaval*, aki több százezer gyalogos és lovaskatona élén várta az ütközetet. *Ruizong* [Toluj] megkérdezte, hogy milyen stratégiát alkalmazzanak. Szübeetej ezt mondta: „A város lakó emberek nehezen viselik a fáradtságot és a szenvedést, ha sokat háborgatjuk, és ezzel kifárasztjuk őket, akkor a csatát meg tudjuk nyerni.” Seregeiket a *Sanfeng*-hegyen vonták össze, a *jin* katonák több gyűrűt képezve zárták őket körül. Egyszer csak hatalmas hóvihar kerekedett. Az ellenség katonái a dermedtségtől összeestek. A (mongol) sereg ezt kihasználva lemészárolt és kivégzett szinte minden katonát. Ettől fogva a *jin* haderő nem tudott többé feltámadni.

A *renchen* év nyarán *Ruizong* [Toluj] hazatért, és letáborozott *Guanshanban*. Szübeetejt otthagyta, hogy az összes sereg az ő vezénylete alatt vonjon ostromgyűrűt *Bian* [mai nevén *Kaifeng*] köré. A *guisi* évben a *jinek* uralkodója átkelt a Sárga Folyón, és észak felé menekült. Utolérte, és vereséget mért rá *Huanglonggang*-nál. Több mint tízezer fejet levágatott. A *jinek* uralkodója ezt követően dél felé menekült *Guidefuba*, majd kis idővel később tovább menekült *Caizhouba*. A *bian*beliek megadták magukat. Ekkor (Szübeetej) hadiszákmányává vált az uralkodó felesége, ágyasai és kincsei, ő pedig valamennyit beszolgáltatta az udvar számára. Ezt követően továbbvonult, és ostromgyűrűt vont *Caizhou* köré. A *jiawu* évben *Caizhou* elesett, és a *jinek* uralkodója saját magát felgyújtva meghalt. Ekkor *Bianliang* [*Bian* másik neve] már nagyon régóta szenvedett a harcoktól, olyan éhínség sújtotta, hogy az emberek egymást ették meg, ezért Szübeetej parancsot adott (seregeinek), engedjék a (város) népét észak felé átkelni (a Sárga Folyón), hogy az emberek élelemhez juthassanak.

A *yiwei* évben *Taizong* [Ögödej kán] parancsot adott *Badunak* [Batunak] és más fejedelmeknek, hogy indítsanak nyugaton hadjáratot *Bachiman* [Bacsman – Bacsman kán] ellen. Továbbá ezt mondta: „Úgy hallottam, *Bachiman* [Bacsman] nagyon bátor. Szübeetej is nagyon bátor. Ő alkalmas arra, hogy legyőzze.”¹⁷ Így parancsba kapta, hogy előörsként vegye fel vele a harcot. Később a főszereg vezetésével is őt bízták meg. Végül foglyul ejtette *Bachiman* [Bacsman] feleségét a *Kuantianjisi*-tengernél¹⁸ [a Kaszpi-tengernél]. Amikor *Bachiman* [Bacsman] meghallotta, hogy Szübeetej közeledik, rendkívül megrettent, és belevetette magát a tengerbe.

A *xinchou* évben *Taizong* [Ögödej kán] megparancsolta *Badunak* [Batunak] és más fejedelmeknek, hogy vezessenek hadjáratot a *wulusi*¹⁹ [orosz] törzs vezére, *Yelieban* ellen. Ő azonban legyőzte őket. Ostromgyűrűt vontak *Tulisige* falai köré, de nem tudták bevenni az erődítményt. Ekkor *Badu* [Batu] feliratot intézett az uralkodóhoz, melyben kérte, küldje el Szübeetejt, hogy ő irányítsa a harcokat. Szübeetej kiválasztott *habichi* hadseregéből [magánhadseregéből/személyes kíséretéből]²⁰ *qieliankoukat* [belső embereket] és másokat, összesen ötven embert, és velük ment a helyszínre. Az első összecsapás alkalmával sikerült foglyul ejtenie *Yeliebant*. Ostrom alá vette *Tulisige* falait, és három nap alatt bevette az erődítményt. Legyőzte a *wulusik* [az oroszok] által irányított összes hadsereget, majd ezt követően elvonult.

¹⁷ Ebben a néhány mondatban minden bizonnyal egy szójáték tükröződik vissza, amely a „Szübeetej-baatur”, azaz a „Szübeetej, a hős/bátor” elnevezésen alapul.

¹⁸ A Kaszpi-tenger másik, a szövegben korábban előfordulótól kissé eltérő hangátírása.

¹⁹ Az előző előfordulástól eltérő hangátírással.

²⁰ A „magánhadsereg”, illetve „személyes kíséret” jelentésű *habichijun* 哈必赤軍, más átírásban *hebichijun* 合必赤軍 kifejezéssel kapcsolatban lásd: Wang 1984. 45–52. o.

Átkeltek a *Hazali*-hegy(ek)en²¹ [a Kazár-hegy(ek)en]²², és támadást indítottak a *mazhaer*²³ [magyar] törzs uralkodója, a *qielian*²⁴ [a király]²⁵ ellen. Szübeetejék képezték az előőrset. Szübeetej és a fejedelmek – *Badu* [Batu], *Xuliwu*, *Xiban* [Siban vagy más néven Sejbán] és *Hadan* [Kadan]²⁶ – öt csapatba formálódva,²⁷ különválva haladtak előre. Sokan mondták, hogy „a *qielian* [a király] hadseregének ereje hatalmas, nem szabad könnyelműen előretörni”. Szübeetej ravasz stratégiát eszelt ki: odacsalja (a király) seregét a *Kuoning*-folyóhoz (潮寧河 *Kuoninghe/Huoninghe*), a fejedelmek seregei a felső folyásnál lesznek, ahol a víz sekély, és lóval át lehet kelni, középen ráadásul van híd is, az alsó folyásnál pedig, ahol mély a víz, Szübeetej majd fából tutajokat kötöttet össze, és titokban átkel, hogy kerülőt téve felbukkanjon az ellenség háta mögött. Még nem kelt át a folyón, amikor a fejedelmek őt megelőzve megkezdték a folyón való átkelést, és harcba bocsátkoztak. *Badu* [Batu] serege a hídnál harcolt,²⁸ de a tervszellett ellentétben felülkerekedtek rajtuk. *Badu* [Batu] a vértesei közül elvesztett harminc főt, ráadásul elvesztette a zászlaja alatt szolgáló hadvezért, *Bahatut*²⁹ is.

Később, amikor már átkeltek, a fejedelmek úgy vélekedtek, hogy az ellenség még mindig³⁰ jelentős létszámú, ezért azt szerették volna, hogy Szübeetej fordítsa vissza a sereget. Alaposan fontolóra vették ezt. Szübeetej azonban ezt mondta: „Ha fejedelem uraim vissza akarnak fordulni, akkor forduljanak vissza. Én bizony addig nem vonulok vissza, amíg a *Tuna*-folyóig³¹ [a Duna-folyóig] (és) *Macha* (馬茶 *Macha*) falaihoz (城 *cheng*) el nem érek.” Így azután, (amikor) elvágtatott *Macha* falaihoz, a fejedelmek is odamentek. Ezt követően támadást indítottak ellene, bevették, majd visszavonultak.

Amikor a fejedelmek gyűlésre egybegyűltek, *Badu* [Batu] azt mondta: „Amikor a *Kuoning*-folyónál harcoltunk, Szübeetej segítsége késve érkezett, ezért megölték az én *Bahatumat*!” Szübeetej erre így felelt: „Fejedelem uraim csak azt tudták, hogy a felső folyásnál sekély a víz, ráadásul van híd is, így (azután) átkeltek, és harcba bocsátkoztak. Azt azonban nem tudták, hogy én az alsó folyásnál még nem végeztem a tutajok összekötözésével. Most csak azt hangoztatják, hogy én késve érkeztem, de gondolniuk kellene arra is, hogy mi volt ennek az oka.” Ekkor *Badu* [Batu] is ráébredt a valóságra. Később, amikor nagygyűlést tartottak, kancatejet és szőlőbort ittak, és *Badu* [Batu] a *qielian* [király] elleni hadjárat idején történekről beszélt, ezt mondta: „Amit akkor elértünk, az bizony mind Szübeetej érdeme volt!”

²¹ „Hazali-hegy(ek)”: *Hazalishan* 哈咂里山

²² *Kara* 1981. 83. o.

²³ 馬札兒: *mazhaer*

²⁴ 怯憐: *qielian*

²⁵ A magyar nyelvben használatos „király” szó a mongol kori (XIII–XIV. századi) keleti írott forrásokban gyakorta „kelér”, „kerel”, „kelar” alakokban szerepel. Lásd: *Ligeti* 1979. 72–91. o.

²⁶ 拔都: *Badu/Badou*; 吁里兀: *Xuliwu/Yuliwu*; 昔班: *Xiban*; 哈丹: *Hadan*

²⁷ Az eredeti kínai nyelvű szöveg *wu dao fen jin* 五道分進 részletében a *dao* 道 szó a seregekre használatos úgynevezett számlálószó. A *wu dao fen jin* 五道分進 kifejezés ebből fakadóan nem azt jelenti, hogy „öt úton, külön-külön” (azaz: öt eltérő útvonalon) haladtak előre, hanem azt, hogy „öt útnyi [tehát: öt menetoszlopba formálódott] hadsereggel, különválva haladtak előre”. E szövegrész értelmezése rendkívül fontos a tatár betörés folyamatának rekonstruálása szempontjából.

²⁸ „a hídnál harcolt”: *zheng qiao* 爭橋 (Másik lehetséges értelmezési mód: a híd megszerzéséért harcolt/a hidat vívta.)

²⁹ 八哈禿: *Bahatu*

³⁰ „még mindig”: *shang* 尚 (még mindig/továbbra is)

³¹ „Tuna-folyó”: *Tunahe* 禿納河

A *renyin* évben *Taizong* uralkodó [Ögödej kán] meghalt.

A *guimao* évben *Badu* [Batu] nem akart elmenni a fejedelmek nagygyűlésére. Szübeetej ekkor azt mondta: „Nagyfejedelem uraságod a nemzetség idősebb tagjai közé tartozik, hogyan is tehetné meg, hogy nem megy el!”

A *jiachen* évben azután sor került a gyűlésre a *Yezhili*-folyónál [az Etil-folyónál – azaz a Volgánál].

A *bingwu* évben *Dingzong* [Güjük kán] lépett a trónra. Az udvarban tartott gyűlést követően Szübeetej hazatért a *Tula*-folyóhoz³² [a Tola-folyóhoz – vagy más néven Túl-folyóhoz].

A *wushen* évben meghalt. Ekkor hetvenhárom éves volt. Halála után a „lankadatlan hűségével és minden erejével az égi megbízatást szolgáló érdemes alattvaló”, „a három főhivatallal azonos rangú hivatal viselő” és „a birodalom magas oszlopa” címeket adományozták neki, halála után felruházták továbbá a „Sárga-folyótól délre eső terület fejedelme” hűbéri címmel, templomi neve „Hűséges és Megingathatatlan” lett.

Fiát *Wulianghetainak* hívták.

A *Yuanshi* 122. tekercsében található Szübeetej életrajz

(„Xuebutai.” In: *Yuanshi*. Juan 122., *Liezhuan* 9.)³³

Szübeetej (雪不台 *Xuebutai*)

Szübeetej a mongol törzs *wulianghan* [urjankhaj] nemzetségéből való volt. Őse, *Nielibi* nemzette *Beihudut*, aki erős és bátor volt, és emellett bölcsességgel és stratégiai gondolkodással rendelkezett. Dédunokája,³⁴ *Hechiwen* nemzette *Habant* és *Habulit*. *Habannak* két fia született, az idősebbet *Huluhun*nak hívták, a fiatalabbat Szübeetejnek.

Taizu uralkodó [Dzsingisz kán] uralkodásának kezdeti időszakában a *Banzhuni*-folyónál alapított fővárost. Ennek a folyónak a mai neve *Longju*-folyó. Történt, hogy *Haban* épp birkanyáját terelt, hogy adóként beszolgáltassa, amikor is rablókba botlott, akik foglyul ejtették. Szübeetej és bátyja, *Huluhun* a rablók nyomába szegődtek, és utolérték őket. Ekkor nekiláttak leszúrni,³⁵ pusztítani a haramiákat. A rablók sokasága hanyatt-homlok menekült. Így azután *Habannak* sikerült a birkákat beszolgáltatni az uralkodónak [Dzsingisz kánnak]. Ettől kezdve az apa és fiai, az idősebb és a fiatalabb fivér egyaránt, híressé váltak kötelességtudásukról és bátorságukról.

Huluhun századosként részt vett a nyugati hadjáratban, és a *naimanok* [najmanok] legyőzése során hadi érdemeket szerzett.

³² A szövegben korábban előfordulótól kissé eltérő hangátírással írva.

³³ A fordítás alapjául a *Wuying Dian ershisi shi* 武英殿二十四史 részét képező *Yuanshi* 元史 szövegváltozat alábbi részlete szolgált: „Xuebutai” 雪不台. In: *Yuanshi* 元史. Juan 122. 卷一百二十二, *Liezhuan* 9. 列傳第九.

³⁴ Értsd: *Nielibi* dédunokája.

³⁵ Emendáció: 刺 = 刺. A kínai nyelvű szövegben ezen a ponton nagy valószínűséggel szövegromlás történt. A „vágni” jelentésű 刺 *la* írásjegy helyett eredetileg minden bizonnyal a tőle alig eltérő struktúrájú „ledöfni”, „leszúrni” jelentésű 刺 *ci* írásjegy állt. Lásd a *Yuanshi* 121. tekercsében fennmaradt Szübeetej életrajzot, ahol a szöveg a fegyver fajtáját is megnevezi. Az írásjegyek morfológiai hasonlóságából fakadó szöveghiba.

Miután Szübeetejre szállt a szövetségi kezesség³⁶ feladata, a hetedik évben a *Huanzhou* elleni támadás során elsőként jutott át a falon, és bevette az erődítményt. Aranyat és pénzt kapott adományként, összesen egy szekérrel.

A tizenegyedik évben, amikor a *Chan*-folyónál a *mielijik* [merkitek] seregei ellen harcolt, *Yuyuig* üldözte a (merkit) törzs urát, és nagy vereséget mért rá. Ezt követően birtokba vette a földjüket.

Részt vett a *Huihu* [a Hvarezmi Birodalom]³⁷ elleni hadjáratban. A (Hvarezmi Birodalom) uralkodója elhagyta országát, és elmenekült. Szübeetej serege élén üldözőbe vette. A *huihu* [a hvarezmi] végül belepusztult a menekülésbe. Kincseskamarájának halmai mind bekerültek az udvari kincstárba. Szübeetej értékes gyöngyöket és egy ezüst kancsót kapott adományként.

A tizennyolcadik évben megtámadta és engedelmességre bírta a *qinchak*³⁸ [a kipszakokat – a kipszak megnevezés a kipszak–szári–kun törzsszövetséghez tartozó bármely népcsoportot jelölhet]. Heves harcokat vívott a *woluosik* [az oroszok] idősebb és fiatalabb *Michisilaoj*-jával [Msztjiszlavjával], és megadásra kényszerítette őket. Feliratban kérte az uralkodótól, hogy a *mieliji* [merkit], a *naiman* [najman], a *qielie* [karai – karai türk/kara tatár/fekete tatár], a *jín* [a *Yuanshi* 121. tekerésében lévő Szübeetej életrajzban ugyanitt *hangjin* olvasható] és a *qinqa* [kipszak] törzsek által kiállított ezredek közül egyesített hadsereget hozhasson létre.

A tizenkilencedik évben tízezer lovat szolgáltatott be az udvar számára.

A huszonegyedik évben győzelmet aratott a *sali weiwuk* [a sárga ujgurok – sárga ujjgur/szari ujjgur/szarig jugur/jugur], a *teqin* [a tegin], a *chiminek* és más törzsek, valamint *Deshun*, *Zhenrong*, *Lan*, *Hui*, *Tao* és más körzetek felett, és háromezer kancát szolgáltatott be az udvarnak.

Uralkodásának második évében *Taizong* uralkodó [Ögödej kán] nagy mozgósítás közepette támadást indított a *jinek* [*Jin* a dzsürcsik alapította *Jin*-dinasztia és az általuk uralt terület] ellen, átkelt a Sárga-folyón, és dél felé haladt. *Ruizong* [Toluj – Ögödej testvére] császári herceggént vezényelve csapatait átkelt a *Han*-folyón, és észak felé haladt. A Sárga-folyótól délre fekvő vidéken található *Sanfeng*-hegynél találkoztak. A *jinek* főhivatalnoka, *Heda*³⁹ és más *jín* hadvezérek több százezer fős gyalogos és lovashadsereggel várták az összecsapást. Szübeetej *Ruizong*gal [Tolujjal] együtt haladt át *Niutouguan*on [szó szerint: „a Marhafej-átjárón”], és tanácsként a következőt mondta neki: „Városi katonák külső terepen zajló hadakozásban nem járatosak, könnyű legyőzni őket.” Seregeiket a *Sanfeng*nál [a *Sanfeng*-hegynél] vonták össze. A *jinek* több gyűrűt képezve zárták őket körül, de hadvezérek és katonáik egyaránt nagyon féltek. Éhesek voltak, ráadásul hatalmas hóvihar kerekedett. Ekkor a *jín* katonák a dermedtségtől összeestek. (Szübeetejék) katonáinak ez felszította a harci kedvét, és az ellenséges hadsereget teljes egészében

³⁶ Lásd a 12. jegyzetet.

³⁷ A *huihu*/*huigu* 回鹘 kifejezés itt a Hvarezmi Birodalmat jelöli. A mongol-korban a *huihu*/*huigu* 回鹘, *huihui* 回回, *huihe*/*huige* 回紇 kifejezéseket gyakorta szinonimaként használták a kínai nyelvű szövegekben. Lásd: Yang 1992. 5–15. o.

³⁸ 欽察: *qincha*

³⁹ A szövegben a *da* 韃 írásjegy ismétlődik (*Hedada* 合韃韃). Tekintettel a név (*Heda*) más előfordulásaira (mind a Szübeetej életrajzokban, mind más történeti forrásokban), az ismétlődés minden bizonnyal szöveghiba.

legyilkolták. A Sárga-folyótól délre eső terület körzeteit (Szübeetejék) egymás után kényszerítették megadásra, győzték le.

A negyedik év nyarán Szübeetej az összes sereg fővezéréként támadást indított *Bian* [mai nevén *Kaifeng*] ellen. A *jinek* *Yizong* uralkodója *Weizhouba* menekült, majd *Guidebe*, azt követően *Caizhouba*.

A *guisi* év őszén *Bian* hadvezére feladta a várost.

A következő év telén (Szübeetej) támadást indított *Cai* [*Caizhou*] ellen.

A hatodik év tavaszán a *Jin*-dinasztia megdőlt. Mivel *Bian* népét éhínség sújtotta, Szübeetej hagyta, hogy átkeljenek a Sárga-folyón, és élelemhez jussanak. A nép erényesnek tartotta őt ezért.

Ebben az évben a császári fejedelem, *Badu*⁴⁰ [Batu] parancsba kapta, hogy indítson nyugati hadjáratot.⁴¹ Szübeetej vezette az előőrsöt. Hadakozásai nagy győzelmekkel zárultak.

A tizenharmadik évben hadjáratot vezetett a *wulusi* [orosz] törzs vezetője, *Yeliban* ellen, és foglyul ejtette őt.

Támadást indított a *mazha*⁴² [magyar] törzs ellen. A *Kuoning*-folyónál (遼寧河 *Kuoninghe*/*Huoninghe*) megütközött vezérükkel, a *qielian*⁴³ [a királlyal]. Elküldte oldalszárnyát, hogy keljen át az alsó folyásnál, mozsárban szétmorzsolta⁴⁴ (a magyar király) erődjét (城 *cheng*), és bevette azt.

Ekkoriban az Északi Udvar, a Nyugati Vidék, a Sárga-folyótól délre és északra fekvő terület, valamint *Guanlong* már mind teljes mértékben behódoltatott, és ez túlnyomórészt Szübeetej érdemeiből és erejéből fakadt.

Taizu uralkodó [Dzsingisz kán] korábban, amikor hadjáratot indított a *xixiak* [a tan-gutok] ellen, megszánta őt, hogy már nagyon hosszú ideje hadi szolgálatot teljesít, ezért megparancsolta neki, hogy térjen vissza, és tegye tiszteletét a szüleinél. Szübeetej azt felelte neki: „Ha alattvalód pihenéssel töltené idejét, miközben uraságod fáradozik, azt nem tudná nyugodt szívvel elviselni.” Az uralkodó méltató szavakkal illette, és jóváhagyta kérését.

Történt az is, hogy a *jinek* hadvezére, *Heda*⁴⁵ fogságba esett. Mivel nem adta meg magát, halálra ítéltetett. (Utoljára) még azt kérdezte: „Szübeetej hol van?” Kérte, hogy egyszer találkozhasson vele. Szübeetej megjelent nála, és azt mondta: „Te olyan ember vagy, aki már csupán néhány pillanatot ér meg. Mi értelme van annak, hogy megismerj engem?” (*Heda*) azt válaszolta: „Alattvalóként hasonlóképpen mindketten a saját urunkat szolgáljuk. Ám uraságod vitézsége túlesz minden más hadvezéréen, párját ritkító hős, aki az ég szülötte. Ilyen csak ritkán adatik! Most, hogy láhattam uraságodat, már nyugodt szívvel hunyom le a szemem.”

(Szübeetej) *Dingzong* [Güjük kán] uralkodásának harmadik évében halt meg a *Dulie*-folyó [a Tola-folyó vagy más néven Túl-folyó] vidékén, hetvenhárom éves korában.

⁴⁰ 拔都: *Badu*/*Badou*

⁴¹ „nyugati hadjárat”: *xizheng* 西征

⁴² 馬割: *mazha*

⁴³ 怯憐: *qielian*

⁴⁴ „mozsárban szétmorzsolta”: *dao* 搗

⁴⁵ A *Heda* név írásmódja a szövegben korábban előfordulótól kissé eltér. A másik Szübeetej életrajz ugyan-ezen írásmódot alkalmazza.

A *zhida* időszak első évében a „lankadatlan hűségével és minden erejével az égi megbízatást szolgáló érdemes alattvaló”, „a három főhivatallal azonos rangú hivaltalt viselő”, „a birodalom magas oszlopa” és a „Sárga-folyótól délre eső terület fejedelme” címeket adományozták neki, templomi neve „Hűséges és Megingathatatlan” lett.

A Kuoning-folyó és a muhi csata helyszíne

Mint látjuk, az ismertetett kínai nyelvű történeti források a magyarországi tatárjárásról, annak előzményeiről (tehát a magyarországi mongol invázióhoz vezető folyamatról) és a mongolok magyarországi hadjáratának legmeghatározóbb katonai vezetőjéről számos fontos adatot, információt közölnek.

Először is vizsgáljuk meg, hogy mit tudhatunk meg az ismertetett kínai nyelvű forrásokból a *muhi csata helyszínével* kapcsolatban!

Mindenekelőtt le kell szögeznünk: rendkívül széles körű kutatói konszenzus van abban a kérdésben, hogy az az ütközet, amelyet a *Yuanshi* a „*Kuoning-folyó*” (遼寧河 *Kuoninghe/Huoninghe*) közelében lezajló ütközetként ír le, azonos a muhi csatával.⁴⁶ Ez a konszenzus alapvetően azon alapul, hogy a „*Kuoning-folyó*” közelében lezajló ütközet leírása rendkívül nagyfokú egyezést mutat a muhi csatával kapcsolatos más forrásokban olvasható leírásokkal.

A kutatók közel százötven éve próbálják meghatározni a muhi csata pontos helyszínét, mely az elmúlt évszázadok során a feledés homályába veszett. A Magyar Történelmi Társulat Hadtörténelmi Bizottsága 1878-ban például terepbejárás keretében próbálta meghatározni annak az egykori hídnak a pozícióját, amely a csata egyik fontos helyszínéként szolgált.⁴⁷ Annyi bizonyosan tudható, hogy a csata mindenképpen a Sajó-folyó mellett, annak közelében zajlott. Írott forrásaink tanúsítják, hogy maga IV. Béla is gyakorta úgy emlegette a muhi csatát, mint a „Sajónál vívott ütközetet”.⁴⁸ A hagyomány azt is megőrizte, hogy a magyar és a tatár sereg összecsapására valahol „Muhi falu közelében”,⁴⁹ a „Muhi-pusztán” került sor. A történeti forrásokból azt is tudjuk, hogy a muhi csata során a magyar és a mongol haderő közötti összecsapás elsősorban két fő helyszínen zajlott:

1. egy stratégiai jelentőségű hídon és annak közvetlen környezetében;
2. azon a helyen, ahol a magyar sereg letáborozott.

A híd elhelyezkedésével kapcsolatban több elmélet létezik, azonban egyelőre egyik elméletet sem sikerült perdöntő bizonyítékkal alátámasztani, tehát kijelenthetjük, hogy *a híd elhelyezkedésének egyértelmű, minden kétséget kizáró meghatározására ez idáig nem került sor*. A csata egyik fontos helyszínéként szolgáló híd egyes kutatók szerint a mai Muhi (a korábbi Poga) és Köröm között haladt át a Sajó-folyón,⁵⁰ mások szerint Ónod és

⁴⁶ Négyesi 1997. 297., 304., 309–310. o.; Pintér 2005. 675–676., 680. o.; Kovács 2007. 16–21. o.; B. Szabó 2016. 139. o.

⁴⁷ Thallóczy 1878. 85–89. o.

⁴⁸ Lásd egyebek mellett az alábbi példákat: „a Sajónál vívott ütközetünkben” (IV. Béla Móric fia Móric főpohárnokmesternek – Gy. Ruitz 1981a. 325. o.), „az ...tatárok betörése idején a Sajónál vívott ütközetben” (IV. Béla Miklós dubicai ispánnak – Gy. Ruitz 1981b. 337. o.), „a Sajónál” (IV. Béla Ivánka fia András mesternek – Gy. Ruitz 1981c. 344. o.), „amikor a Sajónál a tatárok ellen vívtunk ütközetet” (IV. Béla Kozma ispánnak és Achilles ispánnak – Gy. Ruitz 1981d. 346. o.).

⁴⁹ Pozsonyi Krónika. Lásd: Katona 1981. 165. o.

⁵⁰ Szlabóczky 1995. 15–17. o.; Négyesi 1997. 301–302. o.

Sajóhidvég között,⁵¹ megint mások azt feltételezik, hogy Sajópetrinél.⁵² Még inkább tisztázatlan, hogy a muhi csata idején hol helyezkedett el a IV. Béla vezette magyar sereg tábora. *A magyar tábor pontos helyét, ahol a döntő összecsapásra sor került, a kutatóknak mindeddig nem sikerült beazonosítaniuk.*⁵³

A muhi csata helyszínének/helyszíneinek pontos meghatározása tehát olyan probléma, amellyel hosszú ideje nem képes megbirkózni a tudomány. Éppen ezért különös jelentőséggel bír, hogy a fentebb közölt két kínai nyelvű forrás *konkrétan megnevezi* a csata helyszínét – mégpedig *több alkalommal*, és minden esetben *következetesen* ugyanúgy. A *Yuanshí*ben fennmaradt két kínai nyelvű forrás a muhi csatát következetesen a *Kuoning-folyónál* (遼寧河 *Kuoninghe/Huoninghe*) lezajlott ütközetként emlegeti. Problémát jelent ugyanakkor, hogy a *Kuoning* 遼寧 szó által jelölt földrajzi nevet *ezidáig nem sikerült azonosítani*. Kara György az általa készített fordításhoz kapcsolódó jegyzetben ezt írja a *Kuoning* 遼寧 szóról: „ma még érthetetlen átírás: a Sajót jelöli”.⁵⁴ Laszlovsky József, Stephen Pow és Pusztai Tamás egy közelmúltban megjelent tanulmányban azt írja: „Az ázsiai forrásokban szereplő, a csatához kapcsolódó helynevek egy részét azonosították, más részükről viszont az a vélemény alakult ki, hogy olyan torzult alakokat örökítettek meg, amelyek nem alkalmasak további rekonstrukcióra.”⁵⁵ Fölmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ha a Duna folyó nevét, vagy a magyar nép nevét ma is egyértelműen azonosítható módon jelölik az átíráshoz használt kínai karakterek, *miért zárhatnánk ki* annak a lehetőségét, hogy a kínai karakterekkel történő átírás idején a *Kuoninghe* 遼寧河 (*Kuoning-folyó*) elnevezésben is viszonylag híven tükröződött vissza a csata helyszínének közelében lévő folyó korabeli magyar elnevezése.

Más nyelvek tulajdonneveinek kínai írásjegyekkel történő fonetikus átírása számos szempontból problematikus. Először is, a kínai írásjegyek kiejtése tértől és időtől függően változó. Másodszor, az idegen nyelvek számos olyan hangot használnak, amelyek kínai írásjegyekkel történő visszaadása meglehetősen nehéz feladat. Amikor azt szeretnénk meghatározni, hogy a *Kuoninghe* 遼寧河 (*Kuoning-folyó*) átírás milyen földrajzi nevet jelöl, mindezekre feltétlenül tekintettel kell lennünk.

A korszak úgynevezett rímszótárainak segítségével ugyanakkor rekonstruálható, hogy a mongolok által elfoglalt kínai területek centrális részén a korszak során miként ejtették az egyes kínai karaktereket. Az említett rímszótárak alapján a *Kuoninghe* 遼寧河 (*Kuoning-folyó*) karaktereknek három lehetséges kiejtési módozatát is tudjuk rekonstruálni.⁵⁶ Ezeket az alábbiakban nemzetközi fonetikai jelekkel (IPA) adom meg:

⁵¹ *Thallóczy* 1878. 85–89. o.; *Olchváry* 1902. 507–509. o.; *Szendrei* 1904. 10. o.

⁵² *Strakosch-Grassmann* 1893. 78. o.

⁵³ *Thallóczy* 1878. 85–89. o., különösen: 86. o.; *Olchváry* 1902. 505–510. o.; *Négyesi* 1997. 300–302. o.; *Laszlovsky* 2003. 453–456. o.; *Kovács* 2007. 17–18. o.; *Laszlovsky – Pow – Pusztai* 2016. 31–33. o.

⁵⁴ *Kara* 1981. 84. o.

⁵⁵ *Laszlovsky – Pow – Pusztai* 2016. 31. o.

⁵⁶ 1. A 遼 írásjegy a *Zhongyuan yinyun*ben 中原音韻 nem található meg. A *Hongwu zhengyun jian* 洪武正韻戔 szerint a 遼 lehetséges kiejtési módozatai: 廓 és 畫 (lásd: *Hongwu zhengyun jian* 洪武正韻戔, Juan 4. 第四卷, Rusheng liuyao 入聲六藥, illetve Juan 4. 第四卷, Rusheng qimo 入聲七陌). A *Zhongyuan yinyun* 中原音韻 alapján: 廓 = k^hau (Ning 1985. 266. o.), 畫 = xuai/xua (Ning 1985. 291. o.; Geng 2009. 198. o.). A 遼 írásjegy k^hou kiejtését megerősíti a *Menggu ziyun* 蒙古字韻 Phags-pa írásos adata: k^hwaw (hozzávetőleg: k^huau). (Lásd: *Menggu ziyun* 蒙古字韻, Juan xia 卷下, 17 十七.) 2. A *Zhongyuan yinyun* 中原音韻 alapján: 寧 = niəŋ (Ning 1985. 263. o.). 3. A *Zhongyuan yinyun* 中原音韻 alapján: 河 = xo (Ning 1985. 282. o.).

1. k^hau-niəŋ-xɔ
2. xuai-niəŋ-xɔ
3. xua-niəŋ-xɔ

Ugyanakkor fontos felhívni a figyelmet a következőkre:

1. A nem kínai szavak és nevek kínai karakterekkel történő fonetikus átírása során a mongol korban előszeretettel használták a kínai szavak [x] hangját más nyelvek (például a mongol nyelv) [k] vagy [k^h] hangjának helyettesítésére, jelölésére.⁵⁷ (Lásd például Kubiláj kán nevének átírását: 忽必烈 *Hubilie*). Ez azt jelenti, hogy a 2. és a 3. kiejtési módozat értelmezhető [k] vagy [k^h] kezdőhanggal is.

2. A mongol korban a nem kínai szavak vagy tulajdonnevek kínai írásjegyekkel történő fonetikus átírásakor a kínai szavak [n] hangja gyakorta szolgált a kínai nyelv hangzókészletével nehezen visszaadható [r] hang helyettesítésére, jelölésére.⁵⁸ Ebből fakadóan, szükséges számolni azzal a lehetőséggel mindhárom lehetséges olvasat esetében, hogy a niəŋ szótágak kezdőhangja valójában [r] hangot jelöl.

Ha ezen fonetikai rekonstrukciók birtokában megvizsgáljuk, hogy (1) a Sajó-folyó közelében, (2) az egykori „Muhi falu”, illetve a „Muhi pusztá” környezetében van-e, vagy valaha volt-e olyan folyó, amelynek elnevezése összhangban van az imént rekonstruált hangsorok valamelyikével, akkor azt találjuk, hogy korábban volt ilyen: a mai Szakáldtól keletre/délkeletre létezett egy folyó, ér vagy vízzel telített terület, amely mielőtt kiszáradt és eltűnt volna, az elmúlt századokban keletkezett térképeken Keringő, illetve Kerengő néven szerepel, de nem sokkal távolabbi területek földrajzi elnevezéseiből következtetve Karingó⁵⁹ néven is emlegethették. A folyó kiszáradt medrének vonala ma is határozottan látható a műholdképeken, légi felvételeken.⁶⁰ (Lásd az 1. képet.)

Ha a Keringő, Kerengő, illetve Karingó elnevezéseket összevetjük a fonetikai rekonstrukció során kapott hangalakokkal, akkor a következőket tapasztalhatjuk:

1. A Keringő, Kerengő, Karingó tulajdonnevek hangalakját a *Kuoning* 潮寧 átírás mindhárom rekonstruált kiejtési módozata meglehetősen nagy mértékben visszatükrözi. A *Kuoning* 潮寧 átíráshoz kapcsolódó három rekonstruált hangsor mindegyikében – tehát függetlenül attól, hogy a három közül melyiket vesszük alapul – a „Kerengő” szó első hat hangja esetében 6 hangból 4-hez, a „Keringő” szó első hat hangja esetében 6 hangból 5-höz, a „Karingó” szó első hat hangja esetében pedig 6 hangból 6-hoz kapcsolódóan azonosítható fonetikai marker. Lásd az alábbi táblázatokat:

Kereng – k^hau-niəŋ (6/4 fonetikai marker):

K	e	r	e	n	g
k ^h	au	r / n	iə	ŋ	
+	-	+	-	+	+

⁵⁷ Lásd például: *Ao* 2012. 7., 11–12., 25. o.

⁵⁸ *Zhang* 1993. 103–109. o.; *Ao* 2012. 25–28. o.

⁵⁹ *Katona – E. Nagy* 2015. 167. o.; *Mozga – Tóth* 2015. 332. o.

⁶⁰ <https://www.google.hu/maps/dir///@47.9389834,20.9209373,2118m/data=!3m1!1e3> (A letöltés időpontja: 2017. március 15.)

Kering – k^hau-niəŋ (6/5 fonetikai marker):

K	e	r	i	n	g
k^h	au	r / n	iə	ŋ	
+	-	+	+	+	+

Karing – k^hau-niəŋ (6/6 fonetikai marker):

K	a	r	i	n	g
k^h	au	r / n	iə	ŋ	
+	+	+	+	+	+

Kereng – xuai-niəŋ (6/4 fonetikai marker):

K	e	r	e	n	g
k / k^h / x	uai	r / n	iə	ŋ	
+	-	+	-	+	+

Kering – xuai-niəŋ (6/5 fonetikai marker):

K	e	r	i	n	g
k / k^h / x	uai	r / n	iə	ŋ	
+	-	+	+	+	+

Karing – xuai-niəŋ (6/6 fonetikai marker):

K	a	r	i	n	g
k / k^h / x	uai	r / n	iə	ŋ	
+	+	+	+	+	+

Kereng – xua-niəŋ (6/4 fonetikai marker):

K	e	r	e	n	g
k / k^h / x	ua	r / n	iə	ŋ	
+	-	+	-	+	+

Kering – xua-niəŋ (6/5 fonetikai marker):

K	e	r	i	n	g
k / k^h / x	ua	r / n	iə	ŋ	
+	-	+	+	+	+

Karing – xua-niəŋ (6/6 fonetikai marker):

K	a	r	i	n	g
k / k^h / x	ua	r / n	iə	ŋ	
+	+	+	+	+	+

2. Figyelemre méltó, hogy a *Kuoninghe* 遼寧河 (*Kuoning*-folyó) átírás „folyó” jelentést hordozó *he* 河 részlete (korabeli kiejtése: xɔ) szintén funkcionálhat fonetikai markert (is) hordozó elemként, amennyiben az átírás egykor a „Karingó” hangalak visszaadását

célozta meg. Ebben az esetben 7 hangból 7-hez kapcsolódóan azonosíthatunk fonetikai markert. Lásd az alábbi táblázatokat:

Karingó – k^hau-niəŋ-xɔ (7/7 fonetikai marker):

K	a	r	i	n	g	ó
k ^h	au	r / n	iə	ŋ		xɔ
+	+	+	+	+	+	+

Karingó – xuai-niəŋ-xɔ (7/7 fonetikai marker):

K	a	r	i	n	g	ó
k / k ^h / x	uai	r / n	iə	ŋ		xɔ
+	+	+	+	+	+	+

Karingó – xua-niəŋ-xɔ (7/7 fonetikai marker):

K	a	r	i	n	g	ó
k / k ^h / x	ua	r / n	iə	ŋ		xɔ
+	+	+	+	+	+	+

Fontos kitérnünk arra is, hogy a kínai írásjegyekkel végzett fonetikus átírások a fonetikai markereken kívül gyakorta tartalmaznak *fogalmi markereket* is. Ez a jelenség abból fakad, hogy a kínai írásjegyek nem csupán hangalakokat hordoznak, hanem jelentést is. Ezért a fonetikus átírásnál a számos azonos kiejtésű karakter közül gyakran azokat használják fel, amelyek – a hozzájuk tapadó jelentésből fakadóan – egy szándékolt fogalmi asszociációt is kiváltanak.⁶¹ A *Kuoninghe* 滬寧河 (*Kuoning*-folyó) átírás *kuo* 滬 írásjegye meglehetősen ritkán használt írásjegy, és ez fokozza annak valószínűségét, hogy a magyar földrajzi név átírásakor kifejezetten a hozzá tapadó fogalmi asszociációk miatt választották ki. A *kuo* 滬 írásjegyhez a *várfalat*, *városfalat* vagy *erődítmény falát körülvevő vizesárok* vagy *folyó* asszociációja kapcsolódik.⁶² A műholdfelvételeken és az elmúlt századokban keletkezett térképeken jól látszik, hogy a Keringő, Kerengő vagy Karingó folyó/ér hasonlatos volt egy erődített terület vizesárához.

A fentiek fényében alapos okunk van feltételezni, hogy a muhi csata idején a *Keringő*, *Kerengő* vagy *Karingó folyó/ér által körülvett terület szolgált a magyar sereg táborhelyéül*. Ezt a feltételezést egyebek mellett az alábbiak is alátámasztják:

1. A kínai nyelvű mongol források egyértelművé teszik, hogy a magyarok tábora erődített volt. Lásd: „(Szübeetej) mozsárban szétmorzsolta (a magyar király) erődjét, és bevette azt.”⁶³ Ugyanakkor *a csata helyszínét megnevező kínai írásjegyek fogalmi, illetve fonetikai markerei arra utalnak, hogy a csata helyszínén várfalat, városfalat vagy erődítmény falát körülvevő vizesárok vagy folyó volt, és ez a vizesárok vagy folyó nem más, mint a Keringő, Kerengő vagy Karingó folyó/ér*. A forrásokból az is egyértelműen kitűnik, hogy

⁶¹ Ao 2012. 17–18., 32. o.

⁶² Li 2015. 66. o.

⁶³ „Xuebutai” 雪不台. In: *Yuanshi* 元史. Juan 122. 卷一百二十二, Liezhuan 9. 列傳第九.

a csata mindent eldöntő végső ütközetére a magyarok táboránál került sor.⁶⁴ Ez teljes mértékben indokoltá teszi, hogy a mongol történetírás a csata helyszínét elsősorban a magyar tábornok védő folyóhoz köti, és nem a Sajó-folyóhoz, függetlenül attól, hogy a Sajó-folyó hídján, illetve vízen való átkelés a hadművelet alapvető fontosságú részét képezte.

2. A Keringő, Kerengő vagy Karingó folyó/ér által körbezárt terület számos olyan *stratégiai adottsággal* rendelkezett, amely ideálissá tette táborhely kialakítására: vízzel és mocsárral körbevett védett terület volt, a Pestre vezető középkori út közelében helyezkedett el,⁶⁵ továbbá a helyszín kiválasztásában minden bizonnyal a Sajó-folyón átívelő híd közelsége is nagy szerepet játszott. Az a tény, hogy a források szerint a tábor a hídhoz viszonylag közel volt, azokat a teóriákat erősíti, amelyek a híd elhelyezkedését a Keringő, Kerengő vagy Karingó folyóhoz/érhez közelebbi területekre teszik. (Megjegyzendő, hogy ugyanezen folyó/ér vizét már a bronzkorban is használták erődítési célra,⁶⁶ és a XX. században a Magyar Néphadsereg is használta a területet katonai célokra.⁶⁷)

3. Több forrás utal arra, hogy a magyar táborban nagy zsúfoltság uralkodott. Spalatói Tamás részletekbe menően beszél erről, leírása szerint a magyar táborban az emberek „nyáj módjára valamiféle szűk akolba” voltak „berekesztve”.⁶⁸ Rogerius mester szintén kifejti, hogy „a hely szűke” azon tényezők közé tartozott, amelyek komoly nehézségeket okoztak a tatárok által körülvelt táborban a harcosoknak.⁶⁹ Ez arra enged következtetni, hogy *a tábor területi kiterjedésének fizikai korlátai voltak*, például egy folyó, amely a tábor területét körülvette.

4. Az egykori Keringő, Kerengő vagy Karingó folyó/ér által körbezárt terület és környékének földrajzi viszonyai messzemenően összhangban vannak azzal a képpel, amelyet a tábor helyszínéről és környezetéről az írott források festenek. Komoly kutatói figyelem irányul például arra a problémára, hogy bár Spalatói Tamás elbeszélése szerint „Bath, a tatár sereg fővezére fölment egy dombra”, és „gondosan megsejlelte a magyar hadsereg egész elhelyezkedését”,⁷⁰ azonban – ahogy Négyesi Lajos megfogalmazta – ez az állítás „nem egyeztethető össze azzal az általánosan elfogadott feltételezéssel, hogy a magyar tábor az egykori Muhi körzetében terült el”, „a környéken ugyanis nincs olyan domb, ahonnan az említett területet be lehetne látni”.⁷¹ Ezt az ellentmondást feloldja, hogy az egykori Keringő, Kerengő vagy Karingó folyó/ér környezetében több olyan domb, kiemelkedés is található (többnyire bronzkori lakódombok maradványai, mára jelentős mértékben lepusztult állapotban), amelyről a tábor megfigyelése lehetséges volt.

⁶⁴ Például a *Yuanshi* 122. tekercsében fennmaradt Szübeetej életrajz, Rogerius mester Siralmas Éneke. Lásd: Horváth 1981. 111–152. o., a Spalatói Tamás által írt A salonai és spatatói főpapok története. Lásd: Csonka 1981. 172–193. o.

⁶⁵ Laszlovszky – Pow – Pusztai 2016. 27. o.

⁶⁶ Tóth 2008. 37–48. o.

⁶⁷ Magyar Néphadsereg, 105/5. Honi Légvédelmi Tüzérszáz, Szakáll.

⁶⁸ Spalatói Tamás: A salonai és spatatói főpapok története. Lásd: Csonka 1981. 175. o.

⁶⁹ Rogerius mester Siralmas Éneke. Lásd: Horváth 1981. 130. o.

⁷⁰ Spalatói Tamás: A salonai és spatatói főpapok története. Lásd: Csonka 1981. 175. o.

⁷¹ Négyesi 1997. 302. o.

Macha falai és a tatárok hadi stratégiája

A *Yuanshi* 121. tekercsének Szübeetej életrajzában („Subutai.” In: *Yuanshi*. Juan 121., Liezhuan 8.) található még egy földrajzi név, amelynek megfejtésével ez idáig adós volt a sinológia. A szóban forgó földrajzi nevet tartalmazó részlet így hangzik:

„Szübeetej azonban ezt mondta: »Ha fejedelem uraim vissza akarnak fordulni, akkor forduljanak vissza. Én bizony addig nem vonulok vissza, amíg a *Tuna*-folyóig [a Duna-folyóig] (és) *Macha* (馬茶 *Macha*) falaihoz (城 *cheng*) el nem érek.« Így azután, (amikor) elvágatott *Macha* falaihoz, a fejedelmek is odamentek. Ezt követően támadást indítottak ellene, bevették, majd visszavonultak.”

A *Macha cheng* 馬茶城, azaz „*Macha* falai” kifejezés jelentéstartalmát a korábbi kutatások nem voltak képesek feltárni. Kara György az általa készített fordításhoz kapcsolódó jegyzetekben ezt írja a *Macha* 馬茶 elnevezésről: „vagy Pestet, vagy Vácot jelenti”.⁷² Látható, hogy ez a magyarázat egyrészt teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a *Macha* 馬茶 átírás írásjegyeinek fonetikáját, másrészt nagyfokú bizonytalanságot tükröz az általa jelölt földrajzi név tekintetében. Természetesen előfordulhat, hogy valamely idegen nyelvű szó hangalakját a kínai írásjegyekkel történő hangátírás valamilyen okból részben vagy egészében hibásan, vagy nehezen azonosítható formában adja vissza. Ugyanakkor fontos világosan látnunk, hogy a Kínát is meghódító mongolok hivatalnoki apparátusa (amely az általunk tanulmányozott történeti feljegyzéseket is készítette, illetve gondozta) meglehetősen nagy tapasztalattal rendelkezett az idegen szavak és nevek kínai karakterekkel történő hangátírása terén, abból fakadóan, hogy a mongol szavak kínai karakterekkel történő hangátírása napi rutinfeladatot jelentett számára.

Véleményem szerint lehetséges a *Macha* 馬茶 írásjegyek által jelölt földrajzi név pontos meghatározása. Ehhez először ebben az esetben is el kell végeznünk a kínai karakterek korabeli hangalakjának rekonstrukcióját. A korszak rímszótárainak segítségével megállapítható, hogy a *Macha* 馬茶 írásjegyek korabeli kiejtése a következő volt (IPA karakterekkel átírva):⁷³ ma-tɕʰa.

Ez után arra érdemes irányítani figyelmünket, hogy a fentebb idézett szövegrész szerint *Macha* 馬茶 falainak bevétele a tatárok utolsó jelentősebb Magyarországhoz kapcsolódó hadművelete volt, ezt követően elvonultak. Tudjuk, hogy a tatár főserég a Duna vonalát követve dél felé haladva hagyta el az országot,⁷⁴ ezért valószínűsíthető, hogy az utolsó nagyobb hadműveletükre, *Macha* 馬茶 falainak bevételeire, itt, a déli régióban került sor. Ennek fényében okkal feltételezhetjük, hogy a „*Macha* falai” (馬茶城 *Macha cheng*) kifejezés a délszláv Mačva és a magyar Macsó néven egyaránt emlegetett régió ugyanezen neveket (Macsó/Mačva) viselő központjának erődtítményét jelöli, tehát a Macsókönek nevezett várat vagy annak elődjét, a *Macha* 馬茶 kifejezésben pedig értelemszerűen a délszláv Mačva elnevezés tükröződik vissza.⁷⁵ A *Macha* 馬茶 írásjegyek rekonstruált korabeli hangalakja meglehetősen jól visszaadja a Mačva tulajdonnév hangalakját. Az alábbi táblázat segítségével láthatjuk, hogy a *Macha* 馬茶 írásjegyekhez kapcsolódó rekonst-

⁷² Kara 1981. 84. o.

⁷³ 馬 = ma, lásd: Geng 2009. 205. o.; 茶 = tɕʰa, lásd: Geng 2009. 205. o.

⁷⁴ Györffy 1981. 23. o.; Kristó 2003. 383. o.; Tolnai 2007. 25. o.; B. Szabó 2016. 161–162. o.

⁷⁵ Mačvaról/Macsóról lásd például: Mooyer 1859. 202–203. o.; SZIT 1873. 5–6. o.; Vásáry 2005. 103. o.

ruált hangsorban a Mačva szó 5 hangjából 4-hez kapcsolódóan *azonosítható fonetikai marker*:

Mačva – ma-tʂ^ha (5/4 fonetikai marker):

M	a	č	v	a
m	a	tʂ^h		a
+	+	+	-	+

Fontos megvizsgálunk azt is, hogy mit tudhatunk meg Szübeetej hadvezér *Machaval* 馬茶 (Mačvával) kapcsolatos alábbi kijelentéséből:

„Én bizony addig nem vonulok vissza, amíg a *Tuna*-folyóig [a Duna-folyóig] (és) *Macha* (馬茶 *Macha*) falaihoz (城 *cheng*) el nem érek.”⁷⁶

Ebben a mondatban a magyarországi tatár invázió legfőbb stratégiája és legmeghatározóbb katonai vezetője, Szübeetej kijelöli azokat a stratégiai fontosságú hadászati célokat, amelyek elérését feltétlenül szükségesnek látja a kivonulás megkezdése előtt. E stratégiai fontosságú hadászati célok közül az egyik a Duna vonalának elérése, ez a nyugati irányú invázió fő célkitűzése. A másik *Macha* 馬茶 falainak, azaz Macsó/Mačva erődítményének a bevétele, ez a déli irányú hódítás alapvető célkitűzése. *Az imént idézett mondatban tehát Szübeetej feltárja előttünk a tatárok Magyarországra vonatkozó hadi stratégiájának lényegét.*

A történelmi tények, illetve más források is azt mutatják, hogy valóban létezhetett ez a szübeeteji stratégia. Rogerius mester például az események korabeli tanújaként egy helyen ezt írja a tatárokról:

„És kezükben tartották az országot mind a Dunán túlön [tehát a Dunától keletre – a korszak során, a maival épp ellentétesen, a „Dunán túl” kifejezés jelölte a Dunától keletre eső területeket, a „Dunán innen” kifejezés pedig a Dunától nyugatra fekvő területet, tehát a mai Dunántúlt],⁷⁷ mind a Dunán innen, de a Dunán inneni rész [a Dunántúlt] nem volt olyannyira pusztasággá téve, mivel itt nem ütötték fel sátraikat, hanem csupán átvonulva pusztították, amit csak találtak.”⁷⁸

Konklúzió

A *Yuanshi* című műben a magyarországi tatárjárással és sorsdöntő ütközetével, a muhi csatával kapcsolatban felbecsülhetetlen értékű kínai nyelvű mongol történeti források maradtak fent.

A tanulmány egyik fő célja volt az eredeti középkori kínai szövegről készült magyar fordításban, teljes terjedelemben közreadni a híres-hírhedt mongol hadvezér, Szübeetej azon két életrajzát, amely a *Yuanshi* című történeti munkában őrződött meg. A két szöveg számos információt tartalmaz egyrészt a magyarországi tatárjárásról és a muhi csatáról, másrészt a magyarországi mongol invázió legmeghatározóbb katonai vezetőjéről, harmadrészt a magyarországi tatárjárás történeti kontextusáról. A két életrajz egyiké-

⁷⁶ „Subutai.” In: *Yuanshi*. Juan 121., Liezhuan 8.

⁷⁷ Horváth 1981. 150. o.

⁷⁸ Rogerius mester Síralmas Éneke. Lásd: Horváth 1981. 145. o.

nek („Subutai.” In: *Yuanshi*. Juan 121., Liezhuan 8.) *mindeddig csupán egy részlete volt magyar fordításban hozzáférhető*, a másik életrajznak („Xuebutai.” In: *Yuanshi*. Juan 122., Liezhuan 9.) *ugyanakkor még részleges magyar fordítása sem létezett*. Ez utóbbi szöveg ráadásul mostanáig *jellemzően teljesen kívül esett a magyarországi tatárjárással foglalkozó szakemberek látókörén*. A tanulmány az eredetileg megfogalmazott célkitűzéseknek megfelelően feldolgozza és hozzáférhetővé teszi e két fontos történeti forrást.

A tanulmány másik fontos célja volt a *Yuanshi*-ben található kínai nyelvű mongol források segítségével olyan konklúziókat levezetni, amelyek gazdagítják a muhi csatával és a magyarországi tatárjárással kapcsolatos ismereteinket. A tanulmányban levezetett főbb konklúziók a következők:

1. A *Yuanshi*-ben fennmaradt kínai nyelvű mongol forrásokból az tűnik ki, hogy *a muhi csata idején a mai Szakáldtól keletre/délkeletre lévő, Keringő, Kerengő vagy Karingó néven emlegetett folyó/ér által körülvett terület szolgált a magyar sereg táborhelyéül*.

2. A *Yuanshi*-ben a muhi csata helyszínét megjelölő, mindaddig megfejtetlen *Kuoninghe* 遼寧河 (*Kuoning-folyó*) kifejezés ezt a mára kiszáradt folyót/eret jelöli.

3. A *Yuanshi* 121. tekercsének Szübeetej életrajzában (*Yuanshi*. Juan 121., Liezhuan 8.) található, korábban megfejtetlen *Macha cheng* 馬茶城, azaz „*Macha falai*” kifejezés a délszláv Mačva és a magyar Macsó néven egyaránt emlegetett régió ugyanezen neveket (Macsó/Mačva) viselő központjának erősítményét jelöli, tehát a Macsókönek nevezett várat vagy annak elődjét, a *Macha* 馬茶 kifejezésben pedig a délszláv Mačva elnevezés tükröződik vissza.

4. A *Yuanshi* 121. tekercsének Szübeetej életrajzából (*Yuanshi*. Juan 121., Liezhuan 8.) az tűnik ki, hogy *a tatárok Magyarországra vonatkozó hadi stratégiájának két fő célkitűzése volt*: nyugaton a Duna vonalának elérése, délen „*Macha falainak*” (馬茶城 *Macha cheng*), azaz Macsó/Mačva erősítményének a bevétele. A *Yuanshi*-ben fennmaradt forrásokból az is kiviláglik, hogy *a magyarországi tatár invázió legfőbb stratégiája és legmeghatározóbb katonai vezetője Szübeetej volt*.

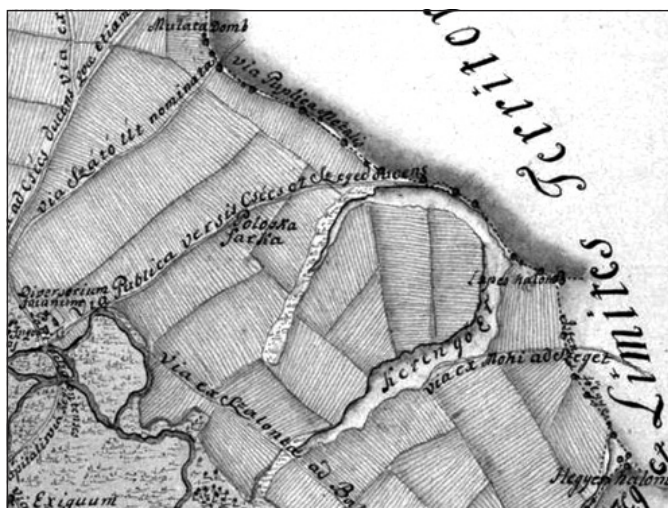
Ezt a tanulmányt azzal a céllal adom közre, hogy új támpontokat nyújtson a témával összefüggő jövőbeni régészeti, hadtörténeti, történeti és egyéb kutatások számára. Bízom benne, hogy ez a tanulmány segít közelebb jutni számos olyan kérdés megválaszolásához, amely már hosszú ideje foglalkoztatja a magyarországi tatárjárás és a muhi csata kutatóit itthon és külföldön egyaránt.

TÉRKÉPMELLÉKLET

1. kép

A Keringő, Kerengő vagy Karingó folyó/ér kiszáradt medrének vonala műholdfelvételen

2. kép

A Keringő-ér és környéke egy 1771-es keletkezésű térképen⁷⁹

⁷⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mappa regio coronalium praediorum Mohi et Csöllő [S 11-№. 830:62.], <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/2459/view/?bbox=764%2C-4169%2C4627%2C-2540> (A letöltés időpontja: 2017. március 15.)

3. kép

A Keringő-ér egy 1869–1887 között keletkezett térképen⁸⁰

BIBLIOGRÁFIA

- Ao 2012. *Ao Lingling* 敖玲玲: Yuandai baihuabei tongming yiyi ci yanjiu 元代白话碑同名异译词研究. [A Yuan-kori beszélt nyelvű köfeliratokban található azonos nevek eltérő átírásainak vizsgálata.] (Shuoshi xuewei lunwen 硕士学位论文.) Chongqing, Xinan Daxue, 2012.
- B. Szabó 2016. *B. Szabó János*: A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország. Budapest, 2016.
- Buell 1993. *Buell, Paul D.*: Sübötei Ba'atur (1176–1248). In: In the Service of the Khan. Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period (1200–1300). Eds. *Rachewiltz, Igor de – Chan, Hok-lam – Hsiao, Ch'i-ch'ing – Geier, Peter W.* Wiesbaden, 1993. 13–26. o.
- Cai 2004. *Cai Chunjuan* 蔡春娟: Yuandaide Mengguzi Xue 元代的蒙古字学. [A Yuan-kori Mengguzi Xue (Mongol Írás Iskolája).] *Zhongguo shi yanjiu* 中国史研究 [Kínai történelem kutatás], 2004. 2. sz. 103–122. o.
- Chan 1981. *Chan, Hok-lam*: Chinese Official Historiography at the Yüan Court. The Composition of the Liao, Chin, and Sung Histories. In: *China Under Mongol Rule*. Ed. *Langlois, John D.* Princeton, 1981. 56–106. o.
- Chen 1999. *Chen Fu* 陈浮: Song Lian yu Yuanshi 宋濂与《元史》. [Song Lian és a Yuanshi.] *Tianjin Zhiye Daxue Xuebao* 天津职业大学学报 [Journal of Tianjin Professional College], 27. (1999) 8/2. sz. 34–36., 40. o.

⁸⁰http://mapire.eu/hu/map/hkf_25e/?bbox=2324631.568094387%2C6093684.105065214%2C2337683.190674081%2C6099283.117387104 (A letöltés időpontja: 2017. március 15.)

- Csonka* 1981. Spalatói Tamás / A salonai és spatolói főpapok története [Részlet]. Ford. *Csonka Ferenc*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 172–193. o.
- Gabriel* 2004. *Gabriel, Richard A.*: Genghis Khan's Greatest General. Subotai the Valiant. Norman, 2004.
- Geng* 2009. *Geng Jun* 耿军: Yuandai hanyu yinxi yanjiu – Yi „Zhongyuan yinyun” yinxi wei zhongxin 元代汉语音系研究 —— 以《中原音韵》音系为中心. [A Yuan-kori kínai fonetikai rendszer vizsgálata – különös tekintettel a Zhongyuan yinyun fonetikai rendszerére.] (Boshi xuewei lunwen 博士学位论文.) Suzhou, Suzhou Daxue, 2009.
- Gy. Ruitz* 1981a. IV. Béla Móric fia Móric főpohárnokmesternek / 1246. január 10. (ford.) *Gy. Ruitz Izabella*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 323–327. o.
- Gy. Ruitz* 1981b. IV. Béla Miklós dubicai ispánnak / 1249. március 25. (ford.) *Gy. Ruitz Izabella*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 336–338. o.
- Gy. Ruitz* 1981c. IV. Béla Ivánka fia András mesternek / 1253. március 13. (ford.) *Gy. Ruitz Izabella*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 344–346. o.
- Gy. Ruitz* 1981d. IV. Béla Kozma ispánnak és Achilles ispánnak / 1256. június 21. (ford.) *Gy. Ruitz Izabella*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 346–347. o.
- Györffy* 1981. *Györffy György*: Bevezető. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 7–31. o.
- Horváth* 1981. Rogerius mester Siralmas Éneke. (ford.) *Horváth János*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 111–152. o.
- Kara* 1981. A Jüan-dinasztia története / 120. tekeres [Részlet Szübeetej életrajzából]. Ford. *Kara György*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 83–84. o.
- Katona – E. Nagy* 2015. *Katona Csilla – E. Nagy Katalin*: Hajdúböszörmény helynevei. In: Hajdú-Bihar megye helynevei. I. k. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei. Szerk. *Bába Barbara*. Debrecen, 2015. 99–252. o.
- Katona* 1981. Pozsonyi Krónika [Részlet]. (ford.) *Katona Tamás*. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1981. 165. o.
- Kovács* 2007. *Kovács S. Tibor*: Támadás és védekezés. In: A tatárjárás. Szerk. *Ritoók Ágnes – Garam Éva*. Budapest, 2007. 16–21. o.
- Kristó* 2003. *Kristó Gyula*: A tatárjárás. In: Tatárjárás. Szerk. *Nagy Balázs*. Budapest, 2003. 371–383. o.

- Laszlovszky – Pow – Pusztai* 2016. *Laszlovszky József – Pow, Stephen – Pusztai Tamás*: A muhi csata és az 1241-es tatárjárás. Új régészeti és történeti megközelítések. *Magyar Régészet*, 2016. Tél. 27–36. o.
- Laszlovszky* 2003. *Laszlovszky József*: Tatárjárás és régészet. In: Tatárjárás. Szerk. *Nagy Balázs*. Budapest, 2003. 453–468. o.
- Li* 2016. *Li Jiangwei* 李江伟: Yuanchu Hanlinyuan zhizhang fanwei ji qi tezheng chuyi 元初翰林院职掌范围及其特征刍议. [Meglátások a Yuan-kor eleji Hanlinyuan illetékességi területével és jellegzetességeivel összefüggésben.] *Lishi jiaoxue* 历史教学 [History Teaching], 735. (2016) 2. sz. 28–34., 53. o.
- Li* 2015. *Li Xiaoqian* 李晓倩: Shui rao cheng „鄯” liangqian nian 水绕城“鄯”两千年. [A vízzel körülvett város, „鄯” kétezer esztendeje.] *Shenzhou* 神州, 2015. 22. sz. 64–67. o.
- Ligeti* 1962. *Ligeti Lajos* (ford.): A mongolok titkos története. Budapest, 1962.
- Ligeti* 1979. *Ligeti Lajos*: A magyar nép mongol kori nevei (magyar, baskir, király). In: *Ligeti Lajos*: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. II. k. Budapest, 1979. 72–91. o.
- May* 2017. *May, Timothy*: Writing Systems. In: The Mongol Empire. A Historical Encyclopedia. Vol. I. Ed. *May, Timothy*. Santa Barbara, 2017. 108–110. o.
- Mittag* 2012 *Mittag, Achim*: Chinese Official Historical Writing Under the Ming and Qing. In: The Oxford History of Historical Writing: 1400–1800. Vol. III. Eds. *Rabasa, Hosé – Sato, Masayuki – Tortarolo, Edoardo – Woolf, Daniel*. New York, 2012. 24–42. o.
- Mooyer* 1859. *Mooyer, E. F.*: Oklevélti adalékok Magyarország régibb történetéhez. In: Magyar Történelmi Tár. VI. k. Pest, 1859. 169–204. o.
- Mozga – Tóth* 2015. *Mozga Evelin – Tóth Teodóra*: Hajdúhadház helynevei. In: Hajdú-Bihar megye helynevei. I. k. A Hajdúbosszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei. Szerk. *Bába Barbara*. Debrecen, 2015. 297–379. o.
- Na* 2012. *Na Heya* 娜和雅: Yuanshi diyi juan renming, diming, buluoming mengyi yanjiu 《元史》(第一卷)人名、地名、部落名蒙译研究. [A Yuanshi első tekercsében szereplő személynévek, földrajzi nevek és törzsnevek mongol megfeleltetésének vizsgálata.] (Yanjiusheng xuwei lunwen 研究生学位论文.) Lanzhou, Xibei Minzu Daxue, 2012.
- Négyesi* 1997. *Négyesi Lajos*: A muhi csata. 1241. április 11. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110. (1997) 2. sz. 296–310. o.
- Ning* 1985. *Ning Jifu* 宁继福: Zhongyuan yinyun biao gao 中原音韵表稿. [A Zhongyuan yinyun vázlatos lajstroma.] [Changchun], Jilin Wenshi Chubanshe, 1985.

- Olchváry* 1902. *Olchváry Ödön*: A muhi csata. Harmadik és befejező közlemény. *Századok*, 36. (1902) 505–527. o.
- Onon* 2001. *Onon, Urgunge*: The Secret History of the Mongols. The Life and Times of Chinggis Khan. London–New York, 2001.
- Pintér* 2005. *Pintér János Zsolt*: Tatárok és magyarok (1241–1242). *Hadtörténelmi Közlemények*, 118. (2005) 3. sz. 660–696. o.
- Shi* 2008. *Shi Peilei* 时培磊: Shilun Yuandai guanfang shixue dui menggu tizhide jicheng 试论元代官方史学对蒙古体制的继承. [A mongol rendszer továbböröklődése a Yuan-kori hivatalos történettudományban.] *Neimenggu Daxue Xuebao (Zhexue shehui kexue ban)* 内蒙古大学学报 (哲学社会科学版) [*Journal of Inner Mongolia University (Humanities and Social Sciences)*], 2008. 9. sz. 9–14. o.
- Strakosch-Grassmann* 1893. *Strakosch-Grassmann, Gustav*: Der einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den jahren 1241 und 1242. Innsbruck, 1893.
- Szendrei* 1904. *Szendrei János*: Miskolcz város története és egyetemes helyirata. II. k. Miskolcz város története 1000–1800. Miskolcz, 1904.
- SZIT 1873. Szent István Társulat: Mácsói bánság. In: Egyetemes Magyar Encyclopaedia. XI. k. Maar – Ozon. Buda-Pest, 1873. 5–6. o.
- Szlabócky* 1995. *Szlabócky Pál*: Vízépítési cölöprendszer maradványai a népvándorlás kori muhi átkelőhelynél. *Iparrégészeti és archeometriai tájékoztató*, 11–13. (1995) 15–17. o.
- Thallóczy* 1878. *Thallóczy Lajos*: A „Magyar Történelmi Társulat” Hadtörténelmi Bizottságának jelentése. *Századok*, 1878. 85–89. o.
- Tolnai* 2007. *Tolnai Gergely*: Erősségek a tatárjárás korában. In: A tatárjárás. Szerk. *Ritoók Ágnes – Garam Éva*. Budapest, 2007. 22–26. o.
- Tóth* 2008. *Tóth Csaba*: Pedological and Sedimentological Investigation of Tell Mounds (Nagycsösz and Test Mound). In: Anthropogenic Aspects of Landscape Transformations 5. – Proceeding of Hungarian–Polish Symposium. Eds. *Lóki József – Szabó József*. Debrecen, 2008. 37–48. o.
- Vásáry* 2005. *Vásáry István*: Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365. Cambridge, 2005.
- Wang* 1984. *Wang Xiaoxin* 王晓欣: Shi Yuandaide „hebichi” 释元代的“合必赤”. [A Yuan-kori „hebichi” kifejezés magyarázata.] *Nankai xuebao* 南开学报 [*A Nankai Egyetem Tudományos Folyóirata*], 1984. 3. sz. 45–52. o.
- Wilkinson* 2000. *Wilkinson, Endymion*: Chinese History – A Manual (Revised and enlarged). Cambridge–London, 2000.
- Yang* 1992. *Yang Zhijiu* 楊志玖: Huihui yicide qiyuan he yanbian 回回一词的起源和演变. [A huihui szó eredete és evolúciója.] *Huizu yanjiu* 回族研究 [*Hui nemzetiség kutatások*], 1992. 4. sz. 5–15. o.

- Zhang 1993. *Zhang Qingchang* 张清常: Cong Yuanshi yiming kan „er” yin wenti 从《元史》译名看“儿”音问题. [Az „er” hang problematikájának vizsgálata a Yuan-dinasztia története című munka névátírásai alapján.] In: *Zhang Qingchang* 张清常: Yuyanxue lunwenji 语言学论文集. [Egybegyűjtött nyelvészeti értekezések.] Beijing, 1993. 103–109. o.

Sándor P. Szabó

THE BATTLE OF MOHI AND THE MONGOL INVASION OF HUNGARY SEEN THROUGH
MEDIEVAL CHINESE-LANGUAGE SOURCES

(Abstract)

The historical work *Yuanshi* (History of the Yuan Dynasty) contains some Chinese-language sources which are especially valuable from a scholarly aspect in connection with the Mongol Invasion of Hungary in 1241–42 and its fatal battle at Mohi (April 1241). These sources include many data which are not recorded in any other source, and, though speaking to posterity in Chinese, they in fact record the narrations and reminiscences of the Mongol conquerors, presenting thus the events of the Hungarian campaign from the Mongol viewpoint. Despite all this, scholarly research of the Mongol Invasion of Hungary has paid very restricted attention to these sources in the past decades.

One of the main goals of this paper is to publish the Hungarian translation of the original Medieval Chinese-language texts of *Yuanshi* which explicitly mention the Mongol Invasion of Hungary. These texts contain much information about the Mongol Invasion of Hungary and the Battle of Mohi; about Subutai, the most important military leader of the invasion; and they reveal much about the historical context of the Invasion of Hungary.

The second important goal of the paper is to draw some conclusions with the help of these sources which may enrich our knowledge on the Battle of Mohi and the Mongol Invasion of Hungary, and may provide new aspects to future archaeological-, military-, historical- and other researches related to the subject. The author has tried to find answers in the Chinese-language sources to questions like where the Hungarian camp was situated in the Battle of Mohi, where the decisive fight between the two parties took place, and what the main aim of the military strategy of the Mongols in Hungary was.

Sándor P. Szabó

DIE SCHLACHT BEI MUHI UND DER MONGOLENSTURM IM LICHT
MITTELALTERLICHER CHINESISCHER QUELLEN

(Resümee)

Im Zusammenhang mit dem Mongolensturm in Ungarn im Jahre 1241–42 und dem damit verbundenen schicksalhaften Gefecht, der Schlacht bei Muhi (April 1241), sind aus

wissenschaftlicher Sicht äußerst wertvolle mittelalterliche, chinesischsprachige Quellen im historischen Werk mit dem Titel *Yuanshi* (Die Geschichte der Yuan-Dynastie) erhalten geblieben. Diese Quellen beinhalten einerseits zahlreiche Angaben und Informationen, die *in anderen Quellen nicht auffindbar sind*. Andererseits enthalten sie – obwohl sie der Nachwelt in chinesischer Sprache erhalten geblieben sind – in Wirklichkeit die Berichte und Erinnerungen der Tataren, also der mongolischen Eroberer, das heißt, sie stellen die Ereignisse des Feldzuges in Ungarn *aus Sicht der Mongolen dar*. Nichtsdestotrotz schenken die Forschungen im Zusammenhang mit dem Mongolensturm in Ungarn in den vergangenen Jahrzehnten diesen Quellen im Allgemeinen nur äußerst wenig Beachtung.

Eines der Hauptanliegen der Studie ist es, diejenigen Texte des Werkes *Yuanshi* in einer ungarischen Übersetzung aus dem mittelalterlichen chinesischen Original kundzutun, die auf explizite Weise die Mongoleninvasion in Ungarn erwähnen. Diese Texte beinhalten zahlreiche Informationen einerseits über den Mongolensturm in Ungarn und die Schlacht bei Muhi, andererseits über Subutai, den bestimmendsten militärischen Leiter der Mongoleninvasion in Ungarn, und drittens über den historischen Kontext des Mongolensturms in Ungarn.

Ein zweites wichtiges Anliegen der Studie ist es, mit Hilfe dieser Quellen zu Konklusionen zu gelangen, die unsere Kenntnisse im Zusammenhang mit der Schlacht bei Muhi und dem Mongolensturm in Ungarn bereichern und Anhaltspunkte für zukünftige archäologische, militärgeschichtliche, historische und sonstige Forschungen in diesem Thema bieten können. Die Studie sucht aufgrund der untersuchten chinesischsprachigen Quellen unter anderem Antwort auf die Frage, wo sich zur Zeit der Schlacht bei Muhi das ungarische Lager befand, wo es also zum entscheidenden Zusammenstoß zwischen den beiden Seiten kam, und was die wichtigste Zielsetzung der Militärstrategie der Mongolen in Bezug auf Ungarn war.

Sándor P. Szabó

LA BATAILLE DE MOHI ET L'INVASION MONGOLE À LA LUMIÈRE DE SOURCES MÉDIÉVALES EN CHINOIS

(Résumé)

Concernant l'invasion mongole de 1241–1242 de la Hongrie et la bataille décisive de Mohi (avril 1241), l'ouvrage *Yuan shi* (L'histoire de la dynastie Yuan) comporte des sources médiévales en chinois qui sont très précieuses du point de vue scientifique. Ces sources contiennent de nombreuses informations qui *n'apparaissent pas dans d'autres sources*, et même si elles ont été conservées en chinois pour la postérité, elles comportent des récits et des mémoires des conquérants mongols, ce qui veut dire qu'elles présentent les événements de la campagne hongroise *du point de vue des Mongols*. En dépit de ce fait, les recherches relatives à l'invasion mongole de la Hongrie ne leur ont consacré que très peu d'attention.

L'un des objectifs principaux de cette étude est de publier en traduction hongroise les textes médiévaux chinois de *Yuan shi* qui font état de manière explicite de l'invasion mongole de la Hongrie. Ces textes apportent beaucoup d'informations sur cette invasion et la

батайле де Мохи, маис эгалемант сур ле генерал Суботай куй а дириже лес операшонс, аинси кве сур ле контексте историкве.

Л'аутре бут мажеур де л'етуде ест д'арривер а дес конклузионс куй енричиссент нос коннаиссансес концернант ла батайле де Мохи ет л'инвазион монголе де ла Хонгрие ет куй пеувент сервис де репере pour лес футурес речерчес археологикес, историкес, д'истoire милитаире ет аутрес. Басее сур лес sources ен чиноис ексаминеес, л'етуде черче ла реponse а дес квестюнс теллес кве л'емпласемант ексакт ду камп хонгроис ау момент де ла батайле де Мохи, л'ендройт прецис де л'аффронтемант децисиф ентре лес деуа адверсaires оу енcore л'объектив principal де ла стратегие милитаире дес Монголс ен Хонгрие.

Шандор П. Сабо

БИТВА У МОХИ И НАШЕСТВИЕ ТАТАР В СВЕТЕ СРЕДНЕВЕКОВЫХ КИТАЙСКОЯЗЫЧНЫХ ИСТОЧНИКОВ

(Резюме)

В связи с венгерским нашествием татар, происходившем в 1241–42 гг., и решающей битвой у Мохи (апрель 1241-ого года), с научной точки зрения остались исключительно ценные средневековые китайскоязычные источники в исторической работе с названием *Юаньши* (История династии Юань). Эти источники, с одной стороны, содержат ряд таких данных и информации, *которые не могут быть обнаружены в других источниках*, а с другой стороны, несмотря на то, что они сохранились на китайском языке для будущего поколения, на самом деле они содержат рассказы и воспоминания татаров, то есть монгольских покорителей, и таким образом они *представляют события венгерского военного похода с точки зрения татаров*. Тем не менее, в течении прошедшего десятилетия этим источникам исследованиям, связанным с венгерским нашествием татар, обычно уделяли чрезвычайно ограниченное внимание.

Одной из основных целей исследования является опубликование в переводе на венгерский язык тех оригинальных средневековых китайских текстов *Юаньши*, которые явным образом упоминают монгольскую инвазию Венгрии. Эти тексты содержат многочисленную информацию, с одной стороны, о нашествии татар Венгрии и битве у Мохи, с другой стороны, о наиболее важном военачальнике монгольского нашествия в Венгрии Субэтеэе, и в третьих об историческом контексте венгерского нашествия татар.

Другая важная цель исследования – с помощью этих источников – привести к окончательным выводам, которые обогащают наши знания о битве у Мохи и о венгерском нашествии татар, и могут дать ориентиры для археологических, военноисторических, исторических и прочих исследований в дальнейшем будущем, связанных с этой темой. Это резюме на основе исследований источников на китайском языке, наряду прочего ищет ответ на такие вопросы, где располагался венгерский лагерь во время битвы у Мохи, то есть где произошло решительное столкновение двух сторон, а также, какова была главная цель военной стратегии татаров, относительно Венгрии.